

וכתבו ראשונים לתרוץ שאין כאן לימוד ב'מה מצינו' כבשאר מקומות שאתה בא ללמוד דבר שאינו כתוב מן הכתוב, אלא הספק הוא בפירוש הכתוב אם כפר יושת עליו – האם 'עליו' כולל רק קרן, או כולל כל מילי דשור. והשאלה היא מצד הסברא, אם מסתבר שגם רגל נכללה בכתוב (ע' רא"ש ושטמ"ק. ובקהלות יעקב ח"א לט).

ונראה לפי זה ליישב קושי האחייעור (ח"ג סד, א), למה שכתבו התוס' (לעיל טו). שנשיכת נחש כיון דאורחיה הרי זה כרגל, א"כ מה מוכיח מהכניס שורו לחצר הגיזק שמשלם כופר מק"ו דרגל, ומשמע שיש כופר ברגל – דלמא לעולם אין כופר, והקל-וחומר הוא מנחש שכוונתו להזיק והוי רגל, והוא ודאי משלם כופר? ולדברי הרא"ש נראה ליישב, שודאי אי אפשר ללמוד רגל מקרן במה מצינו, ואפילו רגל כזו שכוונתה להזיק, כי יש לפרוץ מה לקרן שחייב בה"ר. אלא הדיון כאן הוא האם 'כופר יושת עליו' כולל כל מילי דשור או מדבר על קרן בלבד, ואם כן נראה שאין מקום לחלק בין רגל לרגל, שאין הכוונה-להזיק בפועל גורם הדין אלא שם האב.

(ע"ב) 'היתה אבן מונחת לו בחיקו ולא הכיר בה ועמד ונפלה' – כגון ששהניחה לו אדם אחר בחיקו בעודו ישן (רבנו יהונתן).

'לענין נזקין חייב, לענין ד' דברים פטור'. מבואר בגמרא שאין חיוב תשלומי ארבעה דברים בשוגג ובאונס, אלא תשלום נזק בלבד.

בשו"ת שבט הלוי (ח"ח שא) נשאל על נהג שנמנם תוך כדי נסיעתו, וגרם בשל כך לתאונה ולנזק – האם השינה נחשבת כאונס ואינו חייב אלא תשלומי נזק שאדם מועד לעולם, אבל לא בשאר ארבעה דברים, או הגדרתה אונס הקרוב לפשיעה, וחייב גם בתשלומי ריפוי.

במסקנת דבריו יצא לחלק שאם נרדם קרוב לתחילת הנסיעה, ברור שיש כאן פשיעה, שהכניס עצמו לנסיעה זו כשאינו עירני כל הצורך, אמנם אם ארע הדבר בנסיעה ארוכה קרוב לסופה, שגם אם היה ישן קודם לכן עלולה השינה ליפול עליו, בפרט בחשכה, במקרה כזה קשה לקבוע שיש כאן אונס הקרוב לפשיעה.

הנחה פשוטה היא שם, שנזק של תאונת רכב הרי הוא בגדר 'אדם המזיק' ולא 'ממון המזיק' שפטור מד' דברים – שהרי האדם מנהיג את הרכב ומנווטו, ויש כאן נזק ישיר הבא ממעשיו.

ויש לדון בכל זה גם לענין נשיאת כפים לנהג כהן, כשנהרג אדם ל"א בתאונה (ע' במאמר הגר"ע בצרי שליט"א בתחומין ג). ומסתבר לכאורה שבכל מקום שנחשב פושע לענין הריגה, כמו"כ יתחייב בד' דברים בנזיקין, שהרי היה לו לחוש לסכנת נפשות.

'זרק כלי מראש הגג, ובא אחר ושברו במקל...' ע' במצוין לעיל דף יז.

על קושיית האחרונים הלא הכלי באויר הוא כבר הפקר, וכדין 'וטו של ים' – ע"ע בבית הלוי ח"א כד; חדושי מרן רי"ז הלוי סוף הל' גולה ואבדה.

'זרק כלי מראש הגג, והיו תחתיו כרים או כסתות, בא אחר וסלקן או קדם וסלקן – פטור. מאי טעמא בעידנא דשדייה פסוקי מפסקי גריה'. יש להוכיח מכאן כדברי הנמוקי-יוסף (לעיל כ, ע"ש) שהזורק חץ והזיק – חיובו הוא על מעשה הזריקה, שנחשב שכבר הזיק כשזרק, לכן כאן שמצד מעשה הזריקה לבדו, ללא מעשה נוסף שיתחדש, אין בו כדי להזיק – פטור. שאם לא נאמר כן אלא ננקוט שחיובו על השבירה בפועל שנעשתה מכחו, שמייחסים אנו את מה שכחו פעל כאילו הוא בעצמו עשהו – אם נאמר כן הלא כאן בסופו של דבר כחו הוא ששבר את הכלי, ומדוע יפטור. ומטעם אונס אין לפוטרו שהרי הוא בעצמו סילק הכרים. (קהלות יעקב ב"ק כא, ה; כתובות סו"י לד – מימי חרפו).

ולפי דברי נראה שאם בעת הזריקה לא היו כרים, והטיל כרים לאחר שזרק החץ, ובא אחר ולקח הכרים – חייב הזורק. וצ"ע. וע"ע במה שדן (בסי' ב סק"ג), מדוע לא יתחייב הזורק מצד 'ממון המזיק' כדין אש שהיתה גדר בפניה ונפלה שלא מחמת הדלקה, שחייב בנזקי האש מדין 'ממונו' (כדלעיל כג.). ולכאורה י"ל דהלא גם באש אמרו בתחילה שפטור משום דלית ביה ממשא. ואף למסקנא שחייב, וזה מחידוש התורה באש, משא"כ כח הזריקה עצמו מהי תיתי שייחשב 'ממונו' [ובפרט כשזורק מראש הגג כשלא הפעיל עליו שום כח שלו, אלא עזבו]. ומצד החבטה – ודאי אין כאן ממונו.

דף כז

'ר' יהודה בן בתירא אומר: בזה אחר זה האחרון חייב, מפני שקירב מיתתו' – אבל לענין נזיקין אין לחייבו משום 'קירב שבירתו' כי יש לחלק בין הנידונים; לענין חיוב מיתה, הדיון הוא על מעשה

האיסור שהוא הוא המחייבו מיתה, ולכן גם אם בלעדיו היה מת מיד, סוף כל סוף הוא עשה את מעשה הרצח. לא כן בניזקין, אנו דנים על נזק הכלי שזה העיקר לענין חיוב התשלומין (עפ"י שו"ת דובב מישרים ח"א לד.).

בא שור וקיבלו בקרניו פלוגתא דר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא. לדעת הסובר 'כשאין השור בסקילה אין הבעלים משלמים כופר' [ורבה עצמו אמר כן להלן מג.]. צריך לומר שהנידון כאן הוא רק אליבא דר' יהודה בן בתירא, אבל לחכמים הפוטרים ממיתה, והרי דין מיתת השור הושווה לדין מיתה אצל הרוצח – אין גם חיוב תשלומי כופר (שטמ"ק ועוד. ועתוס' להלן מג.).

ממשמע שנאמר ושלחה ידה איני יודע שהחזיקה, מה ת"ל והחזיקה? לומר לך כיון שנתכוין להזיק אע"פ שלא נתכוין לבייש' – שלשון 'החזיקה' משמע בכה, לא בנגיעה לבדה [משמע שמדובר בכוונה להזיק ולא דוקא לביישו]. והטעם שחייבת, הגם שעשתה כן להציל את אישה – שהיה לה להצילו באבר אחר (רבנו יהונתן כו. וע"ע תו"ח באופן אחר).

משמע שאם א"א לה להציל בענין אחר – פטורה. וכן מבואר להלן כח. שבמקום הפסד לכו"ע עבד איניש דינא לנפשיה [ונראה דלאו דוקא הצלת בעל אלא הוא הדין לכל אדם]. וכן מפורש בהג"א ובריא"ז וברש"ל שם.

אך אם זה האיש הכה את הבעל כדי להגן על עצמו, אפשר שאעפ"י שמותר לה להציל את אישה בדרך זו [מחשש סכנה ומסתבר אף בסכנת אבר], חייבת לשלם בושת.

הניח גחלת על לב עבדו... עבדו כגופו. לשיטת רש"י מדובר כשהעבד אינו כפות, ולכן המניח פטור כי היה לו לעבד לסלקה מעליו. ויש לשאול כיצד נפטר בטענה זו והרי לא העבד הוא התובעו אלא אדונו, על שהזיק את ממונו, ומדוע ייפסד האדון אם העבד לא סלקה? [ואכן יש סוברים שלא פטור אלא אם האדון נוכח שם ובידו להסירה, אבל בלאו הכי אין ביד העבד למחול על גופו (ערמב"ן). ואולם בתו"ח נקט לפטור בטענה הייתי סבור שיסקלנה העבד. וצ"ב].

ויש לומר כיון שבטבע כל בר דעת להציל עצמו, והוא מתגבר ונלחם עם טבעו להשאיר הגחלת, נחשב הדבר שגם הוא מסייע להזיק. וכל שהניזק מסייע בהזק – פטור המזיק. וזה עיקרו של הספק: האם סיוע העבד להזק עצמו, פוטר את הלה מתשלומים לאדון או לא (ע' בחידושי הגרש"ק כה).

פרק שלישי

'היינו כד היינו חבית'. כן גם בלשון חכמים; במשנה בסוכה (מח): אמרו שבשבת היו ממלאים מאתמול חבית של זהב. ובמשנת מעילה (ג): קראו לו 'כד של זהב'. [וכן כאן, פירש הרשב"א, לא ששינה התנא בלשונו כדי ללמדנו דהיינו כד היינו חבית, אלא כדרכו שנה, משום דהיינו הך, ואגב אורחא שמענו הלכה. וביש"ש לא פירש כן. יעו"ש].
ופעמים שהבחינו חכמים בין חבית לכד – כשרצו להדגיש הפרש הגודל, מפני שהחבית בדרך כלל גדולה מן הכד – ע' ביצה טו: 'הללו בעלי חביות... הללו בעלי כדין'.

(ע"ב) 'אין הולכין בממון אחר הרוב'. התוספות (כאן ובסנהדרין ג) כבר עמדו על השאלה האם חלוקים דיני ממונות מדיני נפשות בענין זה, ואם כן מדוע. וכן על החילוק בין רוב של דיינים המכריעים את פסק הדין, לרוב הדין על המעשה או על החיוב. וכבר האריכו רבות בספרי האחרונים בבאור דבריהם, ועל החילוקים בין סוגי 'רוב' השונים. ע' קונטרס הספקות ו; שב שמעתא ד, ו-ט; חדושי הגר"ח על הש"ס; ברכת שמואל כא; שערי ישר ג, ד, טו; חדושי הגר"ר בענגיס ח"א לה; בית ישי נב, ב.

ביסודם של דברים, כתב רבי שמעון שקאפ זצ"ל (שערי ישר ג, ג): דין רוב, מלבד ענין הבירור וההוכחה שיש בו הרי הוא חק מחוקי התורה, שהרי הולכין אחר הרוב גם בהפרש קטן מאד בין הרוב למיעוט. אלא שהכרעת הדין בדיני ממונות שונה היא בעיקרה משאר דינים, שעיקר המשפט מתבסס על פי מידת הראיות השכליות, התלויות בדעת ובהסכמת השכל הישר וסברא ישרה. וממילא גם בירור הספקות נעשה על פי שכל וסברא, אם לא במקומות המפורשים בתורה כדיני עדות ושבועות, שם נידון הדבר כשאר חוקי התורה.

וכיון שכך, סובר שמואל שאמנם ישנו משקל מסוים להוכחה שה'רוב' מהוה, אך זכות המוחזק בממון עדיפה על פי השכל מזכותו של התובע, הגם שהרוב מסייעו. [ובאשר לדיני נפשות – תלה שם הדבר

בשיטות התוס' כאן ובסנהדרין, האם כמו בממונות תלוי הדבר גם שם בסברה האנושית].
אכן יש לחלק לפי זה בין סוגי הרוב השונים; ישנם ענייני רוב שמוכרעים הם על פי השכל [כגון זה שמניחים אנו שזה אביו של פלוני, גם בדיני ממונות, כנתינת מאה כסף לאבי הנערה במוציא שם רע, או אב החייב בפדיון בנו וכו', הגם שהנחה זו מבוססת על דין 'רוב', כמו שאמרו בפ"ק דחולין], ובהם מודה שמואל שיש ללכת אחר הרוב. דבריו אמורים רק כאשר לפי הכרעת הדעת אין די במשקל הראיה לערער את מוחזקותו של זה. (ובאר עוד בדרך זו את חילוק התוספות לענין רוב בדיינים).
ובספר פני יהושע (גיטין מח) כתב מקור לכך שאין הולכין בממון אחר הרוב [וכן לכך ש'ברי ושמא אין ברי עדיף'] – מן הכתוב מי בעל דברים יגש אליהם – יגיש ראייה אליהם, שבספק ממון שקול אין צורך בחידוש הכתוב, שסברא היא (כדלהלן מ:), ונצרך (לדעת שמואל) ללמד שאפילו כשיש רוב לתובע, טעון הוא עדיין להגיש ראייה.

'בממלא רשות הרבים כולה חביות'. דוקא באופן שטורה גדול לו לקבצם ולסדרם – יכול לשובר ולצאת ולהכנס, ואין מצריכים אותו להקיף למקום אחר, אבל בטורח מועט – חייב אם שבר (עפ"י הגהות אשר"י).
לדברי התוס' (כת). משמע שדין זה אמור רק לסובר 'עביד איניש דינא לנפשיה'. אולם מרש"י שם מבאר שנחשב הדבר כאיכא פסידא' ולכולי עלמא מותר. וע"ש ברש"י שומהר"ם.

'רב יהודה אמר לא עביד איניש דינא לנפשיה. רב נחמן אמר עביד איניש דינא לנפשיה. היכא דאיכא פסידא כולי עלמא לא פליגי דעביד איניש דינא לנפשיה'. כתב הרא"ש (וכ"פ בשו"ע חו"מ ד):
אין אומרים 'עביד איניש דינא לנפשיה' אלא אם יכול לברר בדין שנטל את שלו והוציא ממנו כדין, אבל אם אינו יכול לברר שהדין עמו, לא כל הימנו לומר שלי הוא ולהציל ממנו עשיתי. (ומפשטות הדברים נראה שהוא הדין במקום דאיכא פסידא. וע' עוד פרטים בזה ברמ"א שם ובסמ"ע ונתי"מ).
עוד כתב בנתיבות המשפט (שם סק"א): לא אמרו שרשאי להכותו, אלא כשיש על כל פנים חשש הפסד, כגון בלקח מטלטלין – שמא יבריהם, אבל אם נכנס לביתו ואינו רוצה לצאת, אין לו רשות להכותו אלא ילך לבית דין. (ואם הכה והזיקו – ע"ש חילוקי הדינים).
מדברי מהרש"ל (ביש"ש ט) משמע שחולק וסובר שאם אינו רוצה לצאת – יכול לחבול בו עד שיצא. וכן בשו"ת אגרות משה (חו"מ ח"א ג בד"ה והנה הרמב"ם) פקפק בחילוקו של הנתיבות, וע"ש בכל הענין באריכות רבה.
לא דיבר הנתיבות אלא לענין הכאות הגוף, אבל לענין נזק לממונו אפשר שגם כשאין חשש הפסד ממון מותר לו לסלק הנזק הגם שחברו ייפסד בכך. וכך משמע בתוס' (להלן כת. בד"ה משבר) שמשום טרחה לבדה התירו לו לשובר, והרי כשנכנס לביתו ונצרך להוציאו וראי הדבר לטורח עליו ואעפ"כ לא הותרה חבלתו – הרי מוכח לחלק בין הכאת הגוף שלא הותר לו כשאין חשש הפסד, ובין נזק ממון. אך גם בממון, אם אפשר בקלות ללא הזק – אסור לו להזיק, כדלהלן 'שהיה לו לשומטו'.

'ככתבם וכלשונם'

'הרי אמרו לרכובה שלש ולבעיטה חמש ולסנוקרת שלש עשרה' –
'... ויש מפרשים (סנוקרת) שהוא מכה לאחר יד. וכן פרש בערוך, ונותן טעם לדבריו: לרכובה שלש – לפי שמכה אותו בשלשה פרקים, סוף הירך וראש השוק ועצם קטן שיש באמצע. ובעיטה חמש – לפי שיש ה' אצבעות ברגלו. לסנוקרת שלש עשרה – לפי שיש ג' אברים יש ביד האדם... ולא נראה לי כלל, כי זה נקרא סטרו ויש לה קצבה אחרת (בפרק 'החובל'). ובערוך פרש עוד לשון אחרת: מכת אגרוף. וכן פרש הרמב"ם. ויכול להיות שגם כן יקויים טעם הערוך...
ושרי ליה מריה (אולי צ"ל: שרי לי מרי), שבתחילת ראותי אלו הטעמים היה כמצחק בעיני, ואמרת בלבי, ראוי הוא לתינוקים. ובראותי דברי הירושלמי (בפרק החובל, וגם הרי"ף הביא) 'תני רבי קרנא ולבעיטה אחת ולרכובה ג' ולסנוקרת ט"ו' היה בעיני פלא, על מה הוסיפו בסנוקרת ופחתו בבעיטה, אף שהתלמוד שלנו עיקר, מכל מקום מה שיצא בהתיר יצא ואלו דא"ח. ובודאי דעת חכמי ארץ ישראל דהיינו ברייתא דרבי קרנא, שיער הרגל לפרק אחד, כי הבעיטה בפיסת הרגל ולא באצבעות של רגל. ורכובה ג' כדפירשתי, וסנוקרת ט"ו לפי שמנה ג"כ שני חוליות של אגודל. והתלמוד שלנו אינו מונה בסדר האלו.
ואם כן יצאו הדברים נכונים, ובלי ספק שרבי נתן בעל הערוך לא הוציא זה מלבו כי אם בקבלה, שהרי מסורה כל התלמוד בידו' (ים של שלמה ד).

... עלה בידינו שהקהל יכולים לקנוס בתקנותיהם כפי אשר יראה בעיניהן, ואפילו בחוצה לארץ. דהא... ולא קשיא מדאמרין דאין דיני קנסות בבבל, שהדבר שהסכימו עליו בני העיר הרי הוא כאילו קבלוהו כל אחד על עצמו ונתחייבו בו. ועוד, כיון שעשו כן מפני שראו שיש גדר ותקנה בדבר, הוה ליה כהודאות והלואות ושליחותיהו קא עבדי וגובין הקנסות ששמו בתקנתן' (שו"ת הריב"ש שצט. וע' שו"ת הרשב"א ח"ג שצג, ובמיוחסות לרמב"ן רמ).

דף כח

עמך, בן בג בג יחידאה הוא ופליגי רבנן עליה. כלומר אני אומר שיחיד הוא בזה וחכמים חולקים עליו. אבל לא שחולקים בפירוש (ערשב"א).

ואי אמרת עביד איניש דינא לנפשיה, לנקוט פורא וליתיב. משמע שהקושיא לרב נחמן בלבד, כי לרב יהודה אפשר להעמיד כגון שאין לו הפסד בכך שעוברים ושבים שם (מרומי שדה). ומדברי הראב"ד מבואר שאין זה נחשב 'איכא פסידא' מפני שהוא פשע בדבר והביא עצמו לידי כך.

מיצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו – כשהחזיקו ברשות, כמו כאן (עפ"י תוס' ב"ב יב. מרדכי ועוד; רמ"א שעז). החזיקו שלא ברשות – רשאי לנקוט פורא וליתיב, שעושה אדם דין לעצמו (מהרי"ח). וע' בהגר"א שעז סק"ב.

לפוטרו מן המעשר. משמע בגמרא ובפרוש רש"י שהפאה נפטרת ממעשרות עוד קודם שזכו בה עניים. ומכאן הקשו הרבה אחרונים על המשנה-למלך (תרומות ב,ט) שהסתפק בדבר. ע' בשו"ת מנחת יצחק ח"ז קכט, ד שציין לספרים רבים. וע"ע בית ישי ג.

לא שנו אלא שטינפו כליו במים. משמע, גם באופן שניתן להעביר הטינוף – חייב בתשלומי הנזק. (וכן מבואר להדיא בנדה נח.) – 'ונראה דמראה מקרי מציאות, וכשמכבסו יוצר בגד מלובן. וחשיב הכתם נזק והליבון תיקון מחודש' (חזון איש ב"ק יג, ב. והאריך שם בפרטי דינים אלו, מתי נזק החוזר לקדמותו נחשב נזק ומתי אינו נידון אלא כגרם טרחה).

ורבנו יהונתן פירש כאן בבגדי משי וארגמן. ומשמע מלשונו שאין הכוונה למעט טינוף שאר בגדים מתשלומין, אלא לומר שאין זה 'מיתה', וכדלהלן בסמוך.

(ע"ב) ונפל שמה שור או חמור. שור – ולא אדם. חמור – ולא כלים. ע' בבאור הדרש, במובא לעיל ג מהגר"י מרצבך.

בספר משך חכמה (משפטים, כא, לג) נתן טעם מושכל: אדם בר דעת יש לו לשמור עצמו מבור עמוק שיש בו כדי להמית. וכמו כן כלים, סתמם – בעליהם משמרים. לא כן בעלי חיים שדרכן להלוך לבד ואין בהם דעת לשמור עצמם [ואמנם שור פקח ביום – פטור. (כדלהלן נד). ובבור פחות מעשרה, גם אדם בן דעת פחות נזהר [ד'נגאני דארעא מיקרו' – קדושין סא], ולא העלה על דעתו להישמר ממנו. לא כן בור עמוק, שמפורסם הוא אצל הבריות – 'בור יש במקום פלוני'. [ומצד הסברא מחוורת שיטת הירושלמי שבבור עמוק י' – פטור על אדם גם מנזקין]. (עד כאן דבריו, וכיוון בזה לפירוש החזקוני פר' משפטים. אם כי למעשה גם אדם שאינו בר דעת פטורים עליו – כדלהלן נד:).

אבל לענין נזקין אדם חייב וכלים פטורין. פרש הראב"ד שאין שייך 'מיתה' ו'נזקין' בכלים הלכך ממועטים הם לגמרי. ולא רק שבירתם אלא גם טינוף נחשב כמיתתן (רשב"א). ובשיטה מקובצת הביא לפרש מהר"ם מסרקסטה, שמיתה אינה מצויה בכלים כי השברים ראויים למלאכה כלשהי, הלכך ודאי מיעטה תורה את שבירתן. (פרוש, אע"פ שגם הנבילה ראויה לשימוש, הרי החיות איננה, משא"כ בכלי שכל ענינו הוא שימוש, ועדיין קיים בו שימוש כל דהו בשברים).

ובפירוש רבנו יהונתן כתב 'ובגדי משי וארגמן טינופן נמי זו היא מיתתן'. ויש לדייק שבשאר בגדים אין הטינוף 'מיתה' אלא נזק בעלמא, כיון שדרכם בכך להתלכלך ולהתכבס. וכעין זה כתב הנצי"ב (י) לענין פירות שנתלכלכו, וביפה עינים (נג): כתב כן לענין כלי שניקב ואפשר לתקנו. ובמנחת שלמה (י) הקשה מסוגיתנו שמבואר שאף טינוף כלים נחשב 'מיתה'. אך להר' יהונתן יש ליישב שרק בבגדי משי